

HEMBYGDSFÖRENINGARNAS TVÅ ARBETSUPPGIFTER

Av NILS ÅLENIUS

Missförstå nu inte denna rubrik — hembygdsföreningarna ha långt fler arbetsuppgifter än två. Men alla dessa kunna inordnas under två huvudtitlar, som vi kunna kalla den museala hembygdsvården och den sociala.

För hembygdsrörelsens pionjärer — åtminstone i vårt landskap — stod arbetsuppgiften klart begränsad: det gällde att skyndsamt åt framtiden rädda de försvinnande resterna av den gamla folkliga kulturen. Dessa pionjärer voro ofta ganska ensamma om sina idéer och mången gång sågos de över axeln av bygdens folk. Men utan att låta sig nedslå härav arbetade de oförtrutet, och resultatet av deras arbete är imponerande.

Man skall akta sig för att tro att detta arbete är avslutat. Vad pionjärerna börjat måste fullföljas, samlingarna måste kompletteras så att de kunna ge en fyllig bild av livet i gamla tider. Allt eftersom forskningen fortskrider ökas kraven på bygdesamlingarna: nya perspektiv på arbetslivet i gamla tider öppnas, verksamhetsgrenar som man hittills förbisett börja utforskas, jämförelser mellan folkkulturen i olika bygder uppenbara nya arbetsområden.

Den svenska hembygdsrörelsens pionjärer nöjde sig ofta med att samla, att glädja sig själva och en kanske växande krets av likasinnade med de fina och sällsynta förvärven. Några av dem lågo på sina samlade skatter som draken på guldnet, och vädrade dem försiktigt en gång om året — vid den stora sommarfesten. Men en och annan hade blicken öppen för att skatterna också hade en annan uppgift att fylla än att bevaras, nämligen den att visas.

Skolutredningens detta år utkomna betänkande rörande un-

undervisningen i folkskolan ger oss nya kursplaner för och anvisningar rörande hembygdskunskapen i skolan. För det första ger detta betänkande möjlighet att till ett senare stadium flytta denna undervisning i hembygdens historia, som hittills varit sammankopplad med förberedande undervisning i geografi och naturkunnighet och placerats på lågstadiet, trots att den för små barn måste vara svårtillgänglig. Planerna för historieundervisningen i de högre klasserna uppta nu alla »drag ur hembygdens historia». Och här är äntligen denna undervisning satt på rätt plats.

För det andra ges i detta betänkande många värdefulla vinkar och råd om hur undervisningen skall bedrivas. Den skall i så stor utsträckning som möjligt grundas på barnens egna iakttagelser, och läraren bör därför söka samarbete med hembygdsföreningar eller på området bevandrade personer. Vidare rekommenderas lärarna att på sådana platser, där hembygds-museum ej finnes, knyta en sockensamling till skolan; en rekommendation som bl. a. bör betyda att kommuner vid skolbyggen ha rätt att beräkna plats för en samling studiematerial i detta undervisningsämne.

Dessa rekommendationer och föreskrifter ställa ett nytt och starkt krav på hembygdsföreningarna: kravet att samlingarna ordnas pedagogiskt.

I Uppland ha flera föreningar faktiskt förutsett att detta krav skulle komma. Många föreningar äro för närvarande samsatta med problemet att göra sina samlingar användbara för undervisningen i hembygdskunskap, och de första större samlingarna ha provisoriskt löst problemet, nämligen Söderbykarls hembygdsförening, Sydvästra Upplands kulturhistoriska förening i Enköping och Södra Olands hembygds-gille i Alunda.

Vad mer är: flera föreningar ha inom sitt område satt igång och hålla på att sätta i gång metodiska inventeringar av vad som finns bevarat. Den av föreläsningsföreningen i Rasbo igångsatta inventeringen har redan givit stommen till en studiesamling, och årets inventering i Viksta visar att även där

Bild 1. Donationsbrevet på Gamla Grenome studeras av landshövding Kjellman och överlärare Sjögren. T. h. donator, akademifogde John Ericsson.

finns goda möjligheter. Inventeringen detta år i Västerlövsta hopbragte snabbt en liten men värdefull studiesamling och inventeringen i Harbo har öppnat stora möjligheter och perspektiv: här finns bl. a. material till ett trähantverkets specialmuseum. I Harbo har man gjort möbler och laggkärl, det senare i större utsträckning än i någon annan uppländsk socken, och snart sagt varje by har sina specialiteter på trähantverkets område.

Dessa inventeringar ha redan berikat vår kännedom om uppländsk folkkultur. Vi ha fått fram förut okända redskap och möbeltyper, fått det folkliga konsthantverket bättre belyst, fått våra kunskaper om folktro och folkseder i skilda bygder väsentligt ökade.

För en av våra pionjärer i Uppland stod det fullt klart, att hembygdsvården hade arbetsuppgifter utom de museala. Erik Eriksson i Vik, Söderbykarl, sökte efter måttet av sin förmåga göra »Erikskulle» till en samlingsplats för hela bygdens befolkning. Hans förebild var Skansen: han byggde friluftsscen och festplats, promenadgångar, lekplats för barn och sist en museibygnad av sten, där de värdefullaste samlingarna skulle inhysas. Han fick blott se sitt verk halvfärdigt, och han orkade inte fullfölja ansatserna — åldern tog den trägne och trogne arbetaren. Men han tänkte stort om sitt »Erikskulle», och när man såg honom i folkvimlet på de stora festerna, jäktad men mysande nöjd, förstod man att han hade större program för sin verksamhet än någon annan av pionjärerna. Måtte det kunna fullföljas efter hans död på ett sätt som är honom värdigt!

En annan förening som haft blicken öppen för den sociala hembygdsvården är Södra Olands hembygdsgille. Den har haft de största folkfester som anordnats i Uppland utom Disafesterna, den har sysselsatt ungdomen med teaterverksamhet, bildat ett särskilt ungdomsgille och iordningställt gamla klockargårdens fyra rum och kök till ett trivsamt bygdehem. Nu på sistone, detta år, har den gripit sig an med en jätteuppgift, den att göra Gamla Grenome herrgård till ett studiehem för hembygdsrörelsens ungdomsledare. En enskild medlem av styrelsen, fröken Karin Alinder — tillika en boren ungdomsledarinna — har skänkt 10,000 kronor till en ledarbostad vid Grenome — stugan som skall bli bostad är redan donerad av fru Ellen Jansson i Husby, och Grenomes framsynte donator, akademifogde John Ericsson, har utökat sin donation av gård och mark med 10,000 kronor till de första reparationerna. Det är bra marscherat!

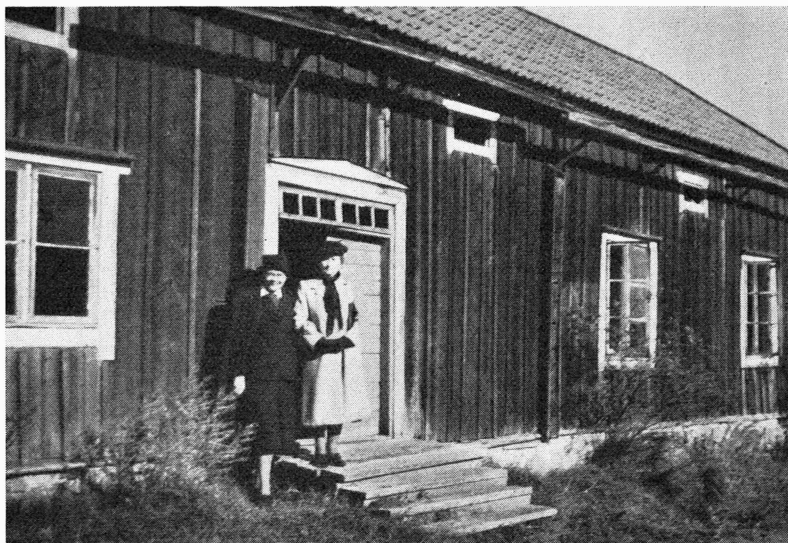

Bild 2. Parstuglänga, som skall iordningställas som flygel vid Grenome.

Det finns någonstans i vår på sitt sätt fulländade tekniska civilisation ett stort fel. Ty det måste ju vara ett fel, när vi använda all vår bästa klokskap på att skapa förstörelseverktyg. Det är lätt att konstatera felet, men svårt att avhjälpa det. Kanske ligger det helt enkelt däri, att den tekniska civilisationen håller på att skapa en ny typ av människa, olika gamla tiders.

Vår tids människor äro splittrade och jäktade. Vi slitas åt skilda håll av olika intressen och åskådningar, vi ha inte tid till eftertanke och samling. Vi ha förlorat de känslor av trivsel och trygghet som det gamla bondesamhällets människor trots allt ägde. Vi ha förlorat hemkänslan i tillvaron.

En av hembygdsrörelsens största uppgifter är att riva ner de många onaturliga skrankor, som tiden och utvecklingen byggt mellan människor, att återskänka åt vår tids splittrade människor samfundsandan, samhörighetskänslan, att på nytt *göra bygden till ett hem*. Inom hembygdsrörelsen kunna vi

Bild 3. Västerlövsta hembygdsgård.

samlas kring vad som enar oss i stället för kring det som skiljer. Den sociala uppgiften för hembygdsrörelsen är i själva verket större än den museala — den kräver större krafttag.

Ett led i detta arbete att samla och ena är att skapa ett gemensamt hem för bygdens folk. Ett hem med traditioner — ty ett hem utan traditioner blir aldrig ett riktigt hem. Och dessutom ett personligt, trivsamt och vackert hem, ingen standardvara.

Inom landskapet Upplands gränser ha vi denna sommar fått iordningställda — åtminstone i det närmaste — fyra nya sådana bygdehem, i Västerlövsta, Huddunge, Harbo och Altuna. Gamla väggdekorationer ha framletats under tapetlagren och kopierats och vi ha varit på jakt efter möbler och inredningsföremål, som skulle passa till rummen och deras fasta inredning.

Där vi — såsom i Västerlövsta och Altuna — haft i byggnä-

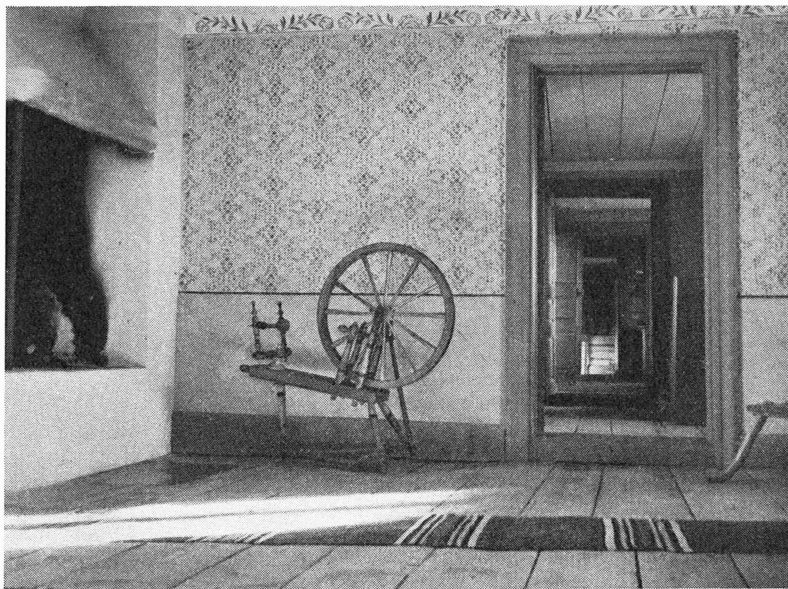

Bild 4. Västerlövsta hembygdsgård, interiörbild.

dena bevarade väggdekorationer, ha naturligtvis dessa kopierats och i vissa fall kompletterats. I de båda andra fallen, Huddunge och Harbo, fanns intet av värde bevarat på väggarna, och vi ha därför sökt upp för bygden karakteristiska och vackra förebilder att gå efter. Att använda originalen har inte gått, de voro alltför nedsmutsade och fragmentariska.

Ingen av dessa fyra bondstugor är den andra lik, vare sig i det yttre eller i det inre.

Där är Västerlövstas jättelika »träslott», ursprungligen en tvåvåning »portlidersstuga» med genomgång tvärs igenom nedre våningen. Vid mitten av 1800-talet fick stugan på portlidrets plats en festsal, tidvis använd som tingssal liksom festsalarna vid många andra gästgivargårdar. Den ha vi inte velat slopa — vi behövde en festsal. Och vi ha givit den en målad inredning i bygdens stil, trots att vi ingenting hade att gå efter i rummet — salen har tydligen några år stått omålad innan den

Bild 5. Huddunge hembydsgård.

fick tryckta tapeter. Men i övrigt har varje rum sin ursprungliga väggdekor, i vissa fall kompletterad med bårder och marmorerade socklar, hämtade från andra stugor i socknen.

Där är Huddunges lilla vältimrade parstuga med dekorationer hämtade från andra gamla stugor i socknen och ett kök så trivsamt, att man har en känsla av att det bor folk där när man stiger över tröskeln. Vad som fattas är bara ett sovande barn i vaggan och en gammal kvinna som sitter och lägger »får-ris» på härden.

Där är Harbos stora och ståtliga parstuga med två vidbyggda kamrar, ursprungligen en ryggåsstuga till kök och en »nystu» (gäststuga) med brutet innertak — ett stadium som ej gick att återställa — nu försedd med den mest genuina inredning som någon uppländsk hembydsgård hittills fått. Kökstapeten från Brattberg är fullständigt unik, har en varmt mörkröd bottenton med målade tulpanmönster i gult, svart och vitt,

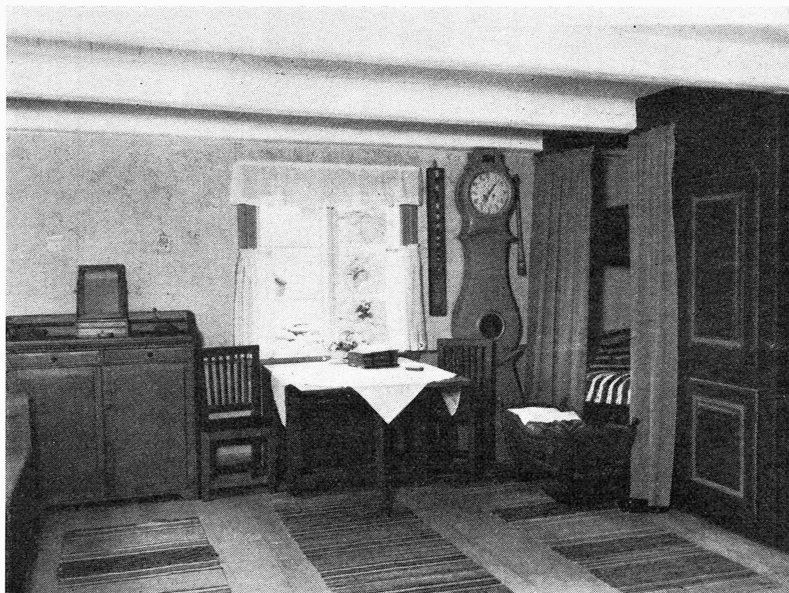

Bild 6. Huddunge hembygdsgård, köket.

samt två olika bårder upptill — målarerna i Harbo ha även av andra inredningar att döma roat sig med att måla olika bårder under taket. Den röda tonen går igen i en sängfasad — original från By — och i kökets övriga möbler. Rummet har en sammetsmjuk färgton, särskilt när elden från härden lyser upp det. Helgdagsstugans tapet är också en sällsynthet: originalet är en på väv målad inredning från 1700-talets slut, som vi hittade i Marbäck. Det är en av de festligaste helgdagsstuginredningar som hittats i Uppland: där är en hel paradises lustgård på väggarna, sällsamma fruktträd omväxlande med jättelika blomsterbuketter i stiliserade vaser, allt i blågrått, brunt, gult och rött mot vit botten. Väggedekorationen, som tydligen delvis är påverkad av herrgårdarnas gobelänger, delvis av kyrkliga målningar, är med all sannolikhet ett lokalt arbete, och stilen går igen i målade kistlock — en vacker kista av denna typ, daterad 1771, står i rummet. I övrigt är där

Bild 7. Altuna hembygdsgård.

omålade kalasbord och bänkar, de senare delvis nygjorda efter ett par modeller som stå i rummet, omålade hörnskåp samt ett golvvur av den berömde Harbourmakaren Aderholm, verksam under senare delen av 1700-talet. Troligen är varje möbel och varje inredningsföremål i detta bondehem gjort i socknen — med ett enda undantag, ett hörnskåp, som stammar från grannsocknen Östervåla.

Där är slutligen den välproportionerade bondstugan i Frös-lunda i Altuna, flyttad till ny byggnadsplats i byn, men naturligt och vackert belägen med utsikt över bygden. Den har nedervåning av samma plantyp som stugorna i Röcklinge i Västerlövsta, med kök och sal diagonalt placerade, och två större och fyra mindre kamrar under det brutna taket. Här är all väggdekoration kopierad från fragment, tillvaratagna vid rivningen, endast salens sockel är rekonstruerad. Salen har en viss herrskapskaraktär med målad draperifris i rött, rikt pro-

Bild 8. Altuna hembydsgård, salen.

filerad taklist med målningar samt möbler i herrgårdsstil, av vilka flera tillhört rummet av gammalt. Det är ett förmöget bondehem från 1800-talets förra hälft som här återställts, och bonden denna tid, Anders Persson, var ju också en rik man, som skänkte socknen ett helt hemman för att man skulle få »en fast skolinrättning» i socknen.

Men ett ha dessa fyra, inbördes så olika bondehem gemensamt: färgglädjen. Man älskade färg i gamla tider, och dessa inredningar från 1700-talets slut och 1800-talets förra hälft skimra i de tre huvudfärgerna rött, blått och gult, än mustiga och mättade, än ljusa och glada. »Man blir glad när man kommer in här» säger prosten Erik Ström i Västerlövsta om sin hembydsgård. Och det är sant. Det gnistrar av färg från väggarnas knittriga, arabeskartade schablonmönster, färg som samarbetar med färgerna i målade skåp och byråar, i tras-mattor och gardiner. Här finns ingenting av modern färg-

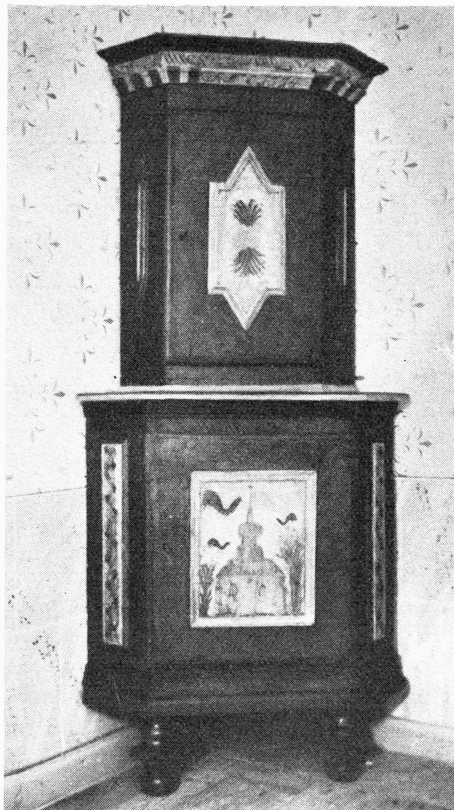

Bild 9. Hörnskåp, Altuna hembygdsgård.

pessimism i inredningen. Salen i Altuna är en klingande färgfanfar. Och när man sitter en kväll vid brasan i nystun i Harbo lysa de mönjeröda tulpanerna i blomsterbuketterna som eldsflammar och de sällsamma fruktträden vaja som för en sommarvind.

Svensk landsbygd har ett skriande behov av samlingslokaler. Men vad man behöver är inte agitationslokaler — det räcker fullt ut med vad man har i den vägen — utan lokaler för sällskaplig samvaro, rekreation och studier.

De gamla samfundsenheterna på svensk landsbygd, socknen, byn och gården, leva numera ett ganska tynande liv. Socken-

menighetens samling vid kyrkan har inskränkts till en dag under kyrkoåret, juldagen, årets sista traditionsrika folkliga festdag. Byarnas »hopläggsdanser» ha längesedan försvunnit, och ungdomen tas i stället om hand av nöjesindustrin. Ett förflackande, neddragande, andligt och materiellt nedbrytande nöjesliv breder ut sig på svensk landsbygd. Hemmen ha förlorat sin betydelse för ungdomen. Den har ingenstans att ta vägen. Man träffas bara vid »festerna» — vid ömkliga karikatyrer på forna tiders fester. Men under höst- och vinterkvällarna, då ensamheten känns särskilt tryckande, samlas ungdomen i stora skaror — på järnvägsperrongerna.

Det är ingen onaturlig eller oduglig ungdom som står och hänger på järnvägsstationerna och tittar på tågen som komma och gå. Men det är en hemlös ungdom. Några av de mest ambitiösa bland ungdomarna sitta kanske hemma och knåpa med korrespondenskurser på kvällarna eller cykla halvmilen eller mer till föreläsningen eller studiecirkeln i en otrivsam skollokal eller en ännu otrivsammare »bygdegård». Men de äro inte många — de som leda studieverksamhet på svensk landsbygd kunna intyga den saken. Den stora mängden av ungdom når inte denna bildningsverksamhet. Och de som nås av den, de stiga kanske en vacker dag på tåget för att resa in till staden och de stora möjligheterna där.

Det behövs verkliga krafttag för att rätta till dessa missförhållanden. Alla goda krafter måste samlas på neutral mark för att dryfta frågan. Här behövs handling.

Hembygdsföreningarna, de föreningar där bygdens folk kan mötas på neutral mark, ha gått till aktion med de nya hembygdsgårdarna. Deras aktion är ännu så länge en ropandes röst i öknen. Men rösten hörs. Den hörs t. o. m. av kommunernas styrelser, som nu på sistone börjat räckta hembygdsföreningarna en hjälpande hand i deras räddningsaktion. »Hovgårdsbergsandan» finns kanske fortfarande kvar i en eller annan kommun. Men den andan måste bort — det är inte bara ett renlighetskrav, det är en livsfråga för svensk landsbygdungdom.